



طرح سال شمار رویدادهای تاریخ شیعه*

مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق (ع)

مقدمه

یکی از نخستین گام‌های لازم برای شناخت یک ملت، تهیه سال شمار و ماه شمار و روز شمار برای تاریخ آن است. در پرتو این گونه رویدادنگاری، جایگاه هر حادثه مهم و ارتباط آن با حوادث پیش و پس از خود شناخته می‌شود. فراز و نشیب‌های آن در بستر زمان نمایانده می‌شود و نکته‌ها و گره‌های نیازمند کاوش و بررسی، همراه منابع اولیه پژوهش، به پژوهشگران شناسانده می‌شود و در واقع فضائی فراهم می‌آید که در آن تحقیق بیشتر پیرامون جوانب یک موضوع سامان می‌یابد.

تاریخ نویسی به روش ثبت وقایع به ترتیب وقوع، دارای پیشینه‌ای دراز در میان تمدن‌های بشری است.^۱ بسیاری از مورخان بزرگ مسلمان نیز سال شمار نویسی را در آثار خود اساس قرار داده‌اند، مانند ابوجعفر محمد بن جریر طبری (۳۱۰ق) در تاریخ الامم والملوک؛ ابوالفرج عبدالرحمان بن علی بن الجوزی (۵۹۷ق) در المنتظم فی تاریخ الامم والملوک؛ عزالدین ابوالحسن علی بن محمد ابن اثیر (۶۳۰ق) در الکامل فی التاریخ؛ شمس الدین محمد بن احمد ذهبی (۷۴۸ق) در تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر والاعلام؛ ابوالفداء ابن کثیر دمشقی (۷۷۴ق) در «البدایة والنهایة»؛ شمس الدین محمد بن عبدالرحمان سخاوی (۹۰۲ق) در الذیل التام علی دول الاسلام للذهبی و نیز در وجیز الکلام فی الذیل علی دول الاسلام؛ و ابن عماد حنبلی (۱۰۸۹ق) در شذرات الذهب فی اخبار من ذهب.

در دوران معاصر، سال شمار نویسی^۲ به عنوان یکی از روش‌های گزارش تاریخی-که از نظر روش و معیار و چگونگی ذکر حوادث از

روش‌های سنتی سال شمار نویسی در فرهنگ مسلمانان ممتاز است. جایگاهی مهم یافته است. برخی از آثار پدید آمده در این زمینه، به زبان فارسی نیز برگردانده شده است، مانند دو کتاب زیر:

- کرونولوژی تاریخ جهان، تألیف اسپانگنبرگ، ترجمه اردشیر خدادادیان، مؤسسه مطالعات و انتشارات تاریخی میراث ملل، ۱۳۶۹. ۲۲۰ص.

- رویدادنگاری تاریخ جهان: سیاسی و نظامی، شهرها، مذهب و معارف، اکتشافات و اختراعات، هنرها، تألیف کالین مک ایودی، ترجمه حسن افشار. تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۰. ۲۴۷ص.

در سال‌های اخیر دو اثر ارزشمند زیر نیز در ایران و به زبان فارسی فراهم آمده است:

- گاه شمار رویدادهای تاریخ معاصر خاورمیانه، جلد اول (۱۷۹۸-۱۸۵۰م)، تألیف مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر خاورمیانه، تهران، سروش، ۱۳۶۹. ۳۶۶ص.

- روز شمار تاریخ ایران از مشروطه تا انقلاب اسلامی، ج ۲، تألیف باقر عاقلی، تهران، نشر گفتار، ج ۱، ۱۳۶۹. ۴۸۲+۵۱۰ص.

در زمینه تاریخ اسلام نیز کتاب احداث التاریخ الاسلامی بترتیب

* مسئولیت اجرای این طرح را آقای محسن الویری به عهده دارند.

۱. ر.ک: مقاله Chronology, v5 pD.720-731 در Encyclopedia Britanica

۲. در این مقاله «سال شمار نویسی» معادل «کرونولوژی» به کار رفته است که در حقیقت اعم از سال شمار، ماه شمار، روز شمار و دیگر واحدهای بزرگتر یا کوچکتر سنجش زمان است. برابر فارسی کرونولوژی، «گزارش تاریخی براساس یکی از واحدهای سنجش زمان» است. ر.ک: منبع پیشین، ص ۷۲۰.

با در همکرد فیشهای مربوط به یک موضوع و تبدیل سالهای میلادی به قمری کلیه اطلاعات روی کاغذ بازنویسی شد. و در نتیجه متنی دستنویس در ۵۲۷ صفحه در بردارنده حدود ۳۵۰۰ مدخل پدید آمد. در این متن، مأخذ یا مأخذ هر یک از مدخلها به ترتیب در پایین هر صفحه نوشته شده است. پس از پایان این مرحله و دریافت دیدگاههای استاد ناظر، اکنون طرح برای ارزیابی نزد دو تن از اساتید صاحب نظر ارسال شده است.

مرحله دوم و تکمیلی طرح

با بهره گیری از تجربه به دست آمده در مرحله اول طرح، در نظر است موارد زیر در مرحله دوم و تکمیلی طرح مورد توجه قرار گیرد:

۱. مطالعه و فیش برداری حداقل ۵۰۰۰۰ صفحه دیگر از منابع دست اول در دائره المعارفها و برخی تک نگاریها درباره آثار و احوال بزرگان شیعه و تاریخ شهرها و مانند آن.
۲. مبنا قرار دادن تعریفی روشنتر از شیعه و تصمیم گیری درباره میزان و نوع انعکاس اخبار مربوط به علویان، زیدیان، فاطمیان، اسماعیلیان، طالبیان، آل بویه، حمدانیان و فرقی مانند واقفیه.
۳. تعیین معیار برای گزینش منابع.
۴. تعیین معیار برای انواع اطلاعات شایسته گزینش برای هر حادثه و بویژه برای افراد.
۵. تعیین معیار برای حجم اطلاعات مربوط به حوادث و افراد و تعیین سقف حداکثر و حداقل برای آن.
۶. تصمیم گیری درباره چگونگی تنظیم اطلاعات و تقدم و تأخر مطالب.
۷. دسته بندی مدخلها بر اساس ماهیت آنها و تدوین الگویی مشخص برای نگارش هر یک از آنها.
۸. تصمیم گیری درباره چگونگی تنظیم اختلاف اقوال در سال وقوع یک حادثه و مواردی مانند: حدود، قبل از، پس از، زنده در.
۹. تصمیم گیری درباره حوادثی مهم که سال وقوع آن به روشنی معلوم نیست.

۱۰. تنظیم و ذکر دو تقویم هجری قمری و هجری شمسی برای حوادث هفتاد سال اخیر.

۱۱. تکمیل روز و ماه تاریخهای میلادی که در طرح کنونی

۳. این کتاب در دو جزء و چهار جلد (جزء اول از سال اول تا ۲۵۰ هجری قمری، و جزء دوم از سال ۲۵۱ تا ۵۰۰ هجری قمری) در سال ۱۴۱۱ ق/ ۱۹۹۱ م در ۱۷۱۸+۱۵۸۹ صفحه و زیری از سوی دار طلاس در دمشق به چاپ رسیده است. پیش از این، جزء اول این کتاب در دو مجلد با عنوان ازمنه التاريخ الاسلامی در ۱۱۰۹ صفحه با مراجعه و تحقیق شاکر مصطفی و احمد مختار العبادی به سال ۱۴۰۲ ق/ ۱۹۸۲ م از سوی «المجلس الوطني للثقافة والفنون والآداب» کویت به چاپ رسیده بود که از نظر تنظیم مطالب و مفاد مقدمه تفاوتی با چاپ جدید دارد.

السنین، اثر عبدالسلام ترمینینی، یک سال شمار به روش جدید می باشد که چند سالی است در دسترس علاقمندان قرار گرفته است.^۳

معرفی طرح

بخش «تاریخ و تمدن اسلامی دفتر مطالعات و تحقیقات علوم اسلامی» دانشگاه امام صادق (ع) با تکیه بر تاریخ تشیع به عنوان اولویت نخست فعالیتهاى خود، از بدو تأسیس تاکنون تلاش کرده اقداماتی را در زمینه تاریخ تشیع به انجام رساند. بر همین اساس مرحله اول طرح «سال شمار رویدادهای تاریخ شیعه» از اول اسفندماه ۱۳۷۳ با مسؤولیت این جانب محسن الویری و نظارت آقای دکتر هادی عالم زاده آغاز شد و اکنون مراحل پایانی خود را می گذراند. دوره تاریخی پیش بینی شده در این طرح، از تولد پیامبر (ص) در سال ۵۳ پیش از هجرت تا پیروزی انقلاب اسلامی در ایران است. و بر اساس طرح مصوب در شورای پژوهشی دانشگاه، محورها و معیارهای گزینش اطلاعات از منابع چنین بوده است:

- زندگی پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع)
- زندگی دانشمندان و بزرگان شیعه از فقها، محدثان، مفسران، متکلمان، حاکمان و مانند آن.
- قیامهای شیعی.
- تزیینات و تعدیبات حکام جور علیه شیعیان.
- آداب، آیینها و مراسم شیعی.
- هجرتها، انتقالها و سفرهای مهم.
- فعالیتهای علمی و فرهنگی، مانند تأسیس نهادهای آموزشی و تألیف کتابهای مهم.
- فرمانها، احکام و فتاوی مهم و جریان ساز.
- دیگر حوادث مهم.

گزارش فشرده مراحل اجرای طرح

در مرحله نخست این طرح، ۹۳ جلد کتاب (۳۱ عنوان) برابر با ۵۰۶۲۱ صفحه از کتابهای تاریخ عمومی، انساب، جغرافیای تاریخی، رجال و دائره المعارفها مورد بررسی قرار گرفت و اطلاعات مربوط به محورهای مزبور استخراج و بر فیشهایی ویژه ثبت شد. استخراج اطلاعات با همکاری چهار تن از دانشجویان دانشگاه امام صادق (ع) - که حداقل مرحله کارشناسی را پشت سر نهاده بودند - صورت پذیرفت.

پس از واریسی بیش از ۵۱۰۰ قطعه فیش گردآوری شده و حذف برخی از آنها و رفع کاستیهای برخی دیگر، ۴۰۱۴ قطعه فیش مورد پذیرش قرار گرفت و به ترتیب تاریخ نظم یافت و آنگاه



خاطر آوازه‌خ فضلش او را دوباره به هند دعوت کرد. با خواهر نظام شاه ازدواج کرد. در دکن وفات یافت و پس از مدتی بنابر وصیت، پسرش او را به بقیع برد. تألیفاتی از او باقی است.^۸

| روز | ماه | سال |
|-----|-----|-------|
| ۲۵ | صفر | ۹۹۶ق. |

۹۹۶ق. شهادت مولانا احمد فاروقی تهنوی. وی در یک خانواده حنفی مذهب زاده شد و به دست یک سیاح عراقی شیعه شد. عضو گروه تاریخ ادیان در فتح پور سیکری و صاحب کتابهایی چون تاریخ الفی است. سنّیان متعصب پس از شکنجه او را کشته و حتی بعد از دفن جسدش را سوزاندند و خاکسترش را در رودخانه‌ی راوی ریختند.^۹

۹۹۷ق. قتل ملا عبدالله شوشتری به دست ازبکان در هرات.^{۱۰}
 ۹۹۷ق. مرگ ابوالفتح مسیح الدین گیلانی، فرزند عبدالرزاق، صاحب کتاب مصباح الشریعة.^{۱۱}
 ۹۹۷ق. قتل قاضی زاده، مولی احمد بن نصرالله (نصیرالدین) دیبلی تقوی سندی، عالم به فقه، ریاضی، طب و... دارای پنج تألیف است. مرگ او را در سال ۱۰۰۰ یا ۱۰۱۰ق نیز نوشته‌اند. در لاهور به شهادت رسید.^{۱۲}

۹۹۸ق. پایان نگارش کتاب مدارك الاحكام فی شرح شرائع الاسلام از سوی سید محمد بن علی بن ابی الحسن حسینی موسوی عاملی جبعی.^{۱۳}
 ۱۰۰۰ق. مرگ شیخ محمد علی بن محمد بلاغی، نیای بزرگ خاندان بلاغی، فقیه و صاحب تألیفاتی مانند شرح اصول کافی، مدفون در کربلا.^{۱۴}

فرصت را مغتنم شمرده از اساتید و صاحب‌نظران درخواست می‌شود با ارائه دیدگاه‌های انتقادی و اصلاحی و پیشنهادی خود به سهم خویش در این طرح مشارکت کنند.

۴. خوئی، معجم رجال الحديث، ج ۲، ص ۲۲۵؛ امین، اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۸۰.
 ۵. هالیستر، تشیع در هند، ص ۱۶۹-۱۷۰.
 ۶. آل محبوبه، ماضی النجف وحاضرها، ج ۳، ص؛ حر عاملی، امل الآمل، ج ۱، ص ۱۱۰.
 ۷. هالیستر، ص ۱۵۸.
 ۸. دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، ج ۴، ص ۷۸-۷۹.
 ۹. نقوی، تذکره علمای امامیه پاکستان، ص ۲۶، ۲۸.
 ۱۰. خامنه‌ای، گزارشی از سابقه تاریخی و اوضاع کنونی حوزه علمیه مشهد، ص ۱۵.
 ۱۱. نقوی، ص ۱۴-۱۵.
 ۱۲. امین، ج ۳، ص ۱۹۵.
 ۱۳. خوئی، ج ۱۶، ص ۳۰۱؛ امل الآمل، ج ۱، ص ۱۶۷.
 ۱۴. آل محبوبه، ج ۲، ص ۷۹.

تنها معادل قمری سال و وقوع آنها ذکر شده است.
 ۱۲. بررسی دقیق و برطرف کردن کاستیهای اطلاعات مندرج در طرح پایان یافته کنونی و نیز حذف برخی مدخلها و یا حذف برخی جملات.

۱۳. ویرایش ادبی و یکدست کردن متن موجود و نهایی.
 ۱۴. نگارش مقدمه‌ای مستدل و مبسوط برای توضیح روش و اجرای طرح.

۱۵. تهیه انواع فهرستهای مورد نیاز.
 امید می‌رود اجرای مرحله دوم طرح تا پایان سال ۱۳۷۶ به انجام رسد و این اثر هرچه زودتر به جامعه پژوهشگران تاریخ و علاقه‌مندان تاریخ تشیع پیشکش شود.

نمونه‌ای از طرح پایان یافته

در پایان، نمونه‌ای از کار پایان یافته در مرحله اول طرح، دربردارنده ده مدخل از حوادث سالهای ۹۹۳ تا ۱۰۰۰ق، برای آگاهی خوانندگان گرامی تقدیم می‌شود:

| روز | ماه | سال |
|-----|-----|-------|
| | صفر | ۹۹۳ق. |

- مرگ مولا احمد بن محمد اردبیلی، معروف به مقدس اردبیلی، متکلم فقیه، مشهور به امانتداری و تقوا، صاحب کتابهایی چون: شرح الارشاد، تفسیر آیات الاحکام، حدیقه الشیعه و غیره.^۴

| روز | ماه | سال |
|-----|-----|-----|
| | | |

۹۹۳ق. نزاع بین شیعه و سنی در کشمیر در زمان سلطنت یعقوب شاه چک.^۵

۹۹۳ق. مرگ شیخ عبدالعالی بن شیخ نورالدین علی بد عبدالعالی عاملی کرکی و دفن وی در اصفهان. جسد وی پس از سی سال به مشهد مقدس رضوی منتقل گردید. ولادت او ۱۹ ذی القعدة ۹۲۶ یا ۹۲۷ق بوده است.^۶

۹۹۵ق. مهاجرت سید نورالله بن شریف حسین مرعشی شوشتری (صاحب مجالس المؤمنین)، متولد ۹۵۶ق. از شوشتر به هند و انتصاب او به قاضی القضاتی لاهور از سوی اکبر شاه.^۷

۹۹۵ق. مرگ ابن شرقم، ابوالمکارم بدرالدین، حسن بن علی، مورخ و فقیه و محدث و ادیب. علامه مجلسی می‌گوید ظاهراً امامی بوده است. داشتن اجازه نامه‌هایی از علمای شیعه دلیل تشیع اوست. پس از فوت پدر به مقام نقابت رسید، ولی به خاطر زهد از آن استعفا کرد. نخست به هند و سپس به شیراز رفت و پس از آن راهی خراسان شد. سلطان حسین نظامشاه به